

સામ્રાજ્ય

सं- १४८० मां पुर्णिमा गच्छना (मलयभद्र सुविना शिष्ट) रामभद्र

સુરિએ દર્શિકાગ્રામ (ડર્શી)માં સંસ્કૃત પદ્યબંધ કર કથા રૂપે 'વિક્રમચરિત્ર'
રચ્યું. તેમાં ખીતે કોમંડર ગણિએ સંસ્કૃત ગદ્યમાં રચેલી 'સિંહાસન કાવ્યવિકા'
પદ્યો ખીતે તે બનાવેલ છે એમ સ્વીકાર્યું છે. આમાં ખાણુ કર પૂતળાની
કથા છે. (પ્ર. ગૂ. ભા. સ્વ. મણિલાલ ગણુભાઈનું કહેણું - બકોદરા દેવી કેમલણી
ખાતા તરફથી સં. ૧૮૫૧) અને આ જ વર્ષમાં માધ સુદ્ધ ૧૪મી દિવે તે સુરિએ
સંસ્કૃત ગદ્યપદ્યમાં ૨૨૫૦ શ્લોકોગ્રમાણે 'પંચદંકાત્મનઘન પ્રબંધ' બાલાતમાં
રચ્યો કે તેમાં પંચદંકની કથા છે.*

આર.કે.સી. અને હોમીયોપાથી બંને શાળાઓમાંથી મળી આવેલી
મુદ્રાઓના સમગ્ર સંગ્રહને સંબંધિત વિષયોના નોંધો સાથે સંભાળી
રહેલો છે. મ.નં. ૨૭૭૭ ઓ આશરે આ સંગ્રહને સંભાળી રહેલો
-મકાન સંભાળવા માટે, જેની સંભાળવાની જવાબદારી
રહે, અંગ્રેજી સંગ્રહને તે જાતે પ્રાથમિક સ્તરે સંગ્રહિત
કરવામાં આવે છે.

રામચંદ્રે આ દૃતિની રચના કોમંડર ઉપરથી પદ્યમાં કરી છે. કોમંડરની
મૂળ દૃતિ તો ઘણી નાની છે. અને તેમાં માત્ર ૧૧૦૦ ફીટનો જંદલો વિસ્તાર છે.
જ્યારે રામચંદ્રની આ દૃતિનું અન્ધમાન, દરેકે દોડેના અકાર સ્પર્શ એમ
ગણતરી ૬૦૨૦ ફીટ છે અને દૃતિના અંતિમ સ્થાનેમાં કવિ પોતે જ ઉલ્લેખે.

રામચંદ્ર ક્યામી અનેક સીતે પાર્વતીનો વિસ્તાર કરે છે. ને એમ કહવામાં એવી શક્તિ ક્યામીે હજારો ખીલી ઊઠે છે. પદોમાં એ જોઈએ એવો કે રામચંદ્ર પાર્વતીઓના મુખ ક્યામી અને વિષયમાં ફોગડરને અનુસરે છે. બાકી કવિત્વની દૃષ્ટિએ એ એના કવિતાં ઘણું વધારે હીર બતાવે છે. તો.

३. कैला आहिल्योनी धर्मिण्यः अर्थः - ओ ई हेमार्तः (पृ: ३३३)

* 20. 2. 2007. '20. 2. 2007. 20. 2. 2007. (2. 2007)

રામચંદ્રની વિશેષતાઓ કંઈ એનો વિચાર કરવો હવે પ્રાપ્ત થાય છે.

એની કૃતિ વાંચતાં પ્રથમ વચ્ચે એ લાગે છે કે એનામાં ગદ્ય-
કવ્યોની પ્રાણીને સર્જન રીતે અનુસરવાની શક્તિ છે. એની ભાષા ગૌરવપૂર્ણ
છે, એનાં વર્ણનો વિગતભરપૂર અને ભવ્ય છે, તેમજ એની પ્રસંગોને
બહુલાવવાની સકિત ઊંચા પ્રકારની છે, કોઈને જ્યાં કોમંડરે પૂષા જ રૂંકાણામાં
પતાવ્યું છે ત્યાં રાગચંદ્રે વિસ્તાર કરીને વાળીને રસિક બનાવે છે.
સાથે જ એ વિક્રમના જીવન વિકોની બધી જ દેવકથાઓનો તેમાં ઉપયોગ
કરે છે. એની કૃતિમાં પ્રાસ્તાવિક વાર્તા આ બાબતમાં દેવતાં ખોંચે એવી
છે. એમાં ભોજને કેવી રીતે દ્વાદશા પાસેથી સિંહાસન મળ્યું, તેણે કેવી
રીતે એ પોદી ઉઠાવ્યું, સિંહાસન કેવું ભવ્ય હતું, ભોજ કેવી તૈયારી સાથે
સિંહાસન પર બેઠો એ બધું કહીને, પહેલી પૂતળીએ કરેલી વિક્રમની પ્રશંસા
શરૂ કરે છે.

પહેલાં અવાંચિતું સુંદર વર્ણન છે, પછી વિક્રમના લાઉભર્વદરિના
દરબારમાં બ્રાહ્મણ અગરરૂપ લાઉ આવે છે અને તેનું ભર્વદરિના વૈભવમાં
પરિભ્રમણ આવે છે તે કથા કહે છે. વિક્રમ અને વૈતાલનો પ્રસંગ લગભગ
ઓછોકે દૈત્યોમાં વર્ણવ્યો છે. પછી ઉત્તરસ્થાઈક વરીકેનો પ્રસંગ છે. બ્યાર
પછી જાગાર્જુન વગેરેના ગાંડીને સિદ્ધસેન દિલાકર સુદાના જૈન
આચાર્યોને વાળીને સિદ્ધસેનની શક્તિનો સમકાર વર્ણવતો પ્રસંગ
વિસ્તારથી કહ્યો છે. છેલ્લે સિદ્ધસેન મલાકાલની સ્થાપના કરી રીતે કર્ણ
ને વાર્તા વિગતે કહે છે. (હીરકલશ તેમજ સંઘવિજયે આ કૃતિને અંતે
રીતે ઉપયોગમાં લીધા છે.)

ત્યાર પછી વિક્રમના જીવનની વિગતો અને તેના રાજ્યની ઉચ્ચતાનું
વર્ણન કૃતિએ વિસ્તારથી કર્યું છે. પછી 'વિસેમિસા'ની વાર્તા પણ કૃતિએ
બહુલાવી બહુલાવીને કહી છે. વચ્ચે વચ્ચે કૃતિ કુરલીક આડકથાઓ
પણ આપતા જાય છે. અને તેમાં ભોજ અને મુંજની આડકથા પણ આવી

જાય છે. આ રીતે પહેલાં જ વાર્તામાં કવિએ ઘણો વિસ્તાર કર્યો છે. અને લગભગ ૧૨૦૦ ઉપરાંત શ્લોકો એમાં જ ધર્મ ગાય છે.

પરી વાત તો એ છે કે કવિનું સામાન્ય જ્ઞાન આર્યત વિશાળ છે. સામાન્ય જીવિ અને શાસ્ત્રોનું એમણે કરેલું અધ્યયન એટલું વૈવિધ્યપૂર્ણ છે, કે એમનાં સામાન્ય વિદ્યાભોજી વિસ્તાર ઉદાર મૂળ વાર્તા કરતાં વધી ગય છે. આમાં એમણે અનેક સ્થાનેથી જ્ઞાનસંચય કર્યો છે. વચ્ચે વચ્ચે પ્રાદ્યન ગાથાઓ પણ આપી છે. તે ઉપરાંત કોઈકોઈ વખત સામાન્ય જ્ઞાનને પ્રગટ કરનારાં વિદ્યાળો કવિએ અપારંશમાં કે જૂની ગુજરાતીમાં રજૂ કર્યાં છે. કવિનું વિવિધ વિષયોનું જ્ઞાન જેટલું વિશાળ છે તેટલું વિવિધ પ્રકારનું પણ છે. એટલે સ્વાભાવિક રીતે જ સંપ્રદાય શાસ્ત્ર જેવા વિશિષ્ટ વિષયોથી માંડીને ધર્મવિદ્યા, જ્યોતિષ, મંત્રવિદ્યા, રાજ્યનીતિ, સામાન્યનીતિ, નૈવ નીર્દોશ, નીર્દોશતા, અને નૈવ ધર્મ-સિદ્ધાંતોના ઉદ્દેશો વગેરે અનેક વસ્તુઓને સમાવેશ આપ્યામાં થયો છે. કવિનું સામાન્ય જ્ઞાન અને કુદીકુદી જાત તેમજ વાર્તાના લોકો વિશેનું વિશેનું જ્ઞાન પણ ઘણું સ્થાને પ્રગટ થાય છે. આમ કરીને આ પરંપરાગત ગાળીગાળી વાર્તાઓને કવિએ, જૂના પ્રાચીન-કાવ્ય અથવા મહાકાવ્યની લાક્ષણિકતા આપી છે. ભાષા સ્વચ્છ છે, લેગયતી છે, છતાં ગૌરવભીન નથી. કવિ વચ્ચેવચ્ચે કથાના પ્રવાહમાં કોઈક વિષય ઉપરના વિચાર વ્યક્ત કરવા હોય છે એટલે વાર્તા-પ્રવાહ આટકે છે; પણ આજની દૃષ્ટિએ એ અગત્ય પદ્ધતિ ગાળી પોય છતાં તે વખતે તો તે સામાન્ય પદ્ધતિ હતી. અને કવિ એવા અધિગરૂર્વર્ક આ વસ્તુઓ રજૂ કરે છે કે જ્ઞાનાવિલાસી વાચકો આ વસ્તુઓ સામગ્રી ન આવે.

કવિ પાતાના સર્જનમાં જેન સસર સારા પ્રયોગમાં
 વ્યવહાર કરે છે. શરૂની વાર્તામાં જ લેખકે જેન આચાર્ય અને મહા-
 કાવિશ્રીની સ્થાપનાનો પ્રસંગ જે રીતે વર્ણવ્યો છે એમાં આ બધું
 સ્પષ્ટ દેખાય છે. તે ઉપરાંત જેન તીર્થોનાં અને તે તીર્થોની આગામી
 અનેક વર્ણનો આપે છે. એ જેન તીર્થોના ભુવર્ગદ્વારમાં રહેલ પુણ્યનો
 પણ કવિ વાળી વાતન ઉલ્લેખ કરે છે. સાથે સાથે જ જ્ઞાણપ્રેમનો
 ઉભરી પાડતાં વિધાનો અને તેમના ધર્મ ઉપરના એકાગ્રતાનો પણ ઉલ્લેખ
 સ્પષ્ટો જોવા મળે છે. કવિએ વર્ણનોમાં પૂણ જ વિસ્તાર કર્યો છે.
 અને વાળે સ્પષ્ટો જાણી જોઈ એકાદુશ્વરનો સમાપ્ત છે. જેમકે દશ
 રત્નોની વાર્તામાં જે વર્ણવે રત્નોનો સમાપ્ત આપે છે તેને
 રત્નોની પ્રાપ્તિ ઉદી રીતે ચર્ચ તેનું વર્ણન કવિએ વચ્ચે સ્તોત્રોમાં
 કર્યું છે. આને પરિપાકે પણ વાર્તામાં ચોક્કસ વિસ્તાર વધ્યો છે.
 અને સ્થાપના કવિએ એકમાત્ર સ્વાતંત્ર્યે રજૂ કર્યો છે. અને
 તેમાં વિશાળ સ્મારિત્વમાંથી પસંદગી કરી છે. તે કવિનું વિશાળ
 જ્ઞાન અને સુચિત્ર પ્રગટ કરે છે. એનાથી પણ કાવ્યનો વિસ્તાર
 વાળે વધ્યો છે. એમાં ખાસ કરીને ભર્તૃહરિના નીતિશાસ્ત્રનો
 કવિએ સ્પષ્ટોસ્થાને ઉપયોગ કર્યો છે. રામાયણ અને મહાભારત
 જેમાં વિશર કાવ્યોનો પરિચય પણ વ્યવહાર પામ્યો છે. એટલું જ
 નહીં પણ ઈશ્વર પગરે દેવો, ગિદ્યાદેવો, રાક્ષસો, વિન્દ્યવાસિની
 દેવી, ભગવાન શંકર, વિષ્ણુ, ભક્તી વગરેના ધર્મ ઉલ્લેખો
 જોવા મળે છે. આવાવા, કવિ જે છે એટલે જે તીર્થકરોને
 જ વધારે પ્રભાવશાળી તરીકે વર્ણવે છે. અને આ દેવોમાંના
 કેટલાક તેમની ઉપાસના કરે છે એમ પણ બતાવે છે. કવિએ

જૈન પૌરાણિક સાહિત્યમાં ઉલ્લેખીત કાળગણતરી પણ ઘણી વખત લખી છે. આખી દુનિયું લાલાપરણ શિવરાત્રી, ગૌરવ, વિદ્યા, બુદ્ધિવત્તા, ભાષા, ઇંદ્ર, અને ચાલંકારીનું તનુજ્વલ માર્ગે ગુણોથી ભરેલું છે. દાંતોતર અમરકારોનો ઉલ્લેખ અધ્યોક્ષ્યને બોલાવે છે. પણ આખી દુનિયને અમરકારોથી ભરી દેવાનો કવિને લોભ નથી, બાલકે કવિને અમરકારોનો ઉપયોગ યોગ્યતાપૂર્વક કર્યો છે.

એમ લાગે છે કે જૂના સમયમાં આવી વાતોઓનો ઉપયોગ પ્રભાવશાળી આચાર્યો જનતાને મનોરંજનની આવીશાધે જ્ઞાન અપવા માટે ઉપયોગ કરતા હતા. આ દુનિયાં જ નીર્ધારિત છે કે કોઈ કોઈકર મુનિને રચેલી વાતોને કવિને માનવી મનાવીને કહી છે. જ્યાં તેમાં આખી દુનિયાને અર્થ વિસ્તાર પણ લાગ્યે જ આવી નમ છે. આપણે આગળ જાયું તેને વિવિધ વિષયોનું અર્થેન શુદ્ધ અને જ્યાં તલસ્પર્શી જ્ઞાન અને તેનું સારવતાપૂર્વક પ્રાસાદિક સૌભાગ્ય વિરૂપાણ કરવાની કુમળીય શક્તિ આ કવિમાં દેખાય છે. તે ઉપરાંત દર્શનના માધ્યમની દૃષ્ટિ પણ સ્વાભાવિક રીતે જ આવા અર્થ જૈન આચાર્યમાં હોય છે સાચું સારવ મેળું છે. તેમ જ્યાં આ સુંદર કાવ્યને વાંચતાં કોયે કવિ પોતાની દાર્શનિક દૃષ્ટિ, ક્રોધા અથવા વાચકના મન ઉપર કોઈ લેવાડવા માગે છે એવું નથી લાગતું. એ કવિની નાનીસૂની સિદ્ધિ વધુ. સાચું જ આવા વાચકોને ગોળા હેતુ વ્યાય, દામનીરતા, પરદુઃખાતંજપાતું પ્રશંસાને જનતાના માનસમાં તે ગુણો પ્રથમે સારવ પેદા કરવાનો હોય એવું પણ લાગે છે. એ હેતુ પણ કવિને કાચ વધુમાં વધુ અસરકારક રીતે પોતાની આ દુનિયાં સિદ્ધ કર્યો છે.